

AHOLI BANDLIK KO'RSATKICHLARINI IQTISODIY GEOGRAFIK TAHLIL QILISH. BUXORO VILOYATI MISOLIDA

Achilova Ramziya A'zamovna

*Buxoro davlat pedagogika insituti tabiiy va
aniq fanlar kafedrası o'qituvchisi*

Sayfiddinova Madina Fazliddin qizi

*Buxoro davlat pedagogika insituti 4-kurs
Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari talabasi*

Annotatsiya: Bandlik muammosi har bir hudud iqtisodiyoti va aholisining turmush darajasida muhim ahamiyatga ega bo'lgan masalalardan biri hisoblanadi. Aholi bandligini va uning iqtisodiy-geografik xususiyatlarini chuqur o'rganish istalgan hudud imkoniyatlari, resurslaridan to'g'ri foydalanish, shuningdek, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Buxoro viloyati ham bu borada o'ziga xos tabiiy, iqtisodiy va demografik ko'rsatkichlarga ega bo'lgan o'lkalardan biridir. Bu hudud qadim zamonlardan buyon o'zining boy tarixiy-madaniy an'analari, me'morchilik yodgorliklari va tabiiy zaxiralari bilan alohida ajralib turadi. Viloyatning geografik joylashuvi, tabiiy resurslari, iqtisodiy rivojlanish sur'atlari va aholi demografik tarkibi doimiy ravishda bandlik muammosini o'rganishda birinchi darajali ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: bandlik, tabiiy resurslar, iqtisodiy rivojlanish, demografik tarkib, iqlim, tabiat, qishloq xo'jaligi, geografiya.

Buxoro viloyati geografik jihatdan O'zbekistonning janubi-g'arbiy qismida, Qizilqum sahrosi va Amudaryo vodiysining o'ziga xos iqlimi va tabiati bilan ajralib turadi. Hududning tabiiy sharoiti qurg'oqchil va yarim cho'l hudud bo'lishiga qaramasdan, sug'oriladigan dehqonchilik, chorvachilik va neft-gaz sanoatining rivojlanishi aholi bandligining asosiy omillaridan hisoblanadi. Viloyatda mavjud yer resurslari, yer osti boyliklari va sug'oriladigan maydonlarning miqdor va sifati, xalq xo'jaligining turli tarmoqlarida band bo'lgan aholining geografik taqsimlanishiga bevosita ta'sir qiladi. Viloyat tumani va shaharlarida amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar, sanoat korxonalarining ishga tushirilishi, aholi bandligining tarmoqlar bo'yicha o'zgarishini belgilab bermoqda. Buxoroning iqtisodiy geografiyasi asosan viloyatning tarixiy-shahar markazlari, yoshlik manbalariga boy qishloq masshtabidagi hududlar, respublika ahamiyatiga ega yirik yirik sanoat korxonalari va zamonaviy infratuzilmalar bilan bevosita bog'liq. Viloyat sanoatining asosiy yo'nalishlarini neft-gaz sanoati, kimyo va qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi tashkil etadi. Yirik neft-gaz korxonalarida bir necha minglab ishchilar faoliyat yuritmoqda, qishloq joylarda esa dehqonchilik va chorvachilik asosiy bandlik sohalari bo'lib xizmat qiladi. Hududning iqtisodiy salohiyati va ishlab chiqarish imkoniyatlari viloyat aholisining hayot tarziga, turmush darajasiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Viloyat aholisining yoshi, jinsi, milliy tarkibi va bozor iqtisodiyotiga kirib kelish sur'ati bandlik taqsimotida muhim rol o'ynaydi. Buxoro viloyatida yoshlar, xotin-qizlar va mahalliy millat vakillari ko'pligi sababli, bandlik siyosatida ushbu ijtimoiy guruhlarining faol ishtiroki

ta'minlanmoqda. Yoshlar asosan xizmat ko'rsatish sohaslarida, hunarmandchilik va tadbirkorlikda, ta'lim va sog'liqni saqlash tizimida ishchi kuchi sifatida ishtirok etadi. Hududda turli ijtimoiy-iqtisodiy dasturlar, xotin-qizlarning ijtimoiy faolligini oshirishga qaratilgan loyihalar amalga oshirilmoqda.[1]

Buxoro viloyatida mehnat resurslarining tarkibi va sifati, ularning iqtisodiyot tarmoqlari bo'yicha taqsimlanishi, ichki va tashqi mehnat migratsiyasi jarayonlari aholi bandligining o'ziga xos tomonlarini namoyon etadi. Viloyatda mehnat bozorining asosiy qismini yoshlar tashkil etadi va ishga joylashish ko'p hollarda ta'lim darajasi, kasb-hunar malakasi, zamonaviy texnologiyalarni o'zlashtirish kabi omillar bilan belgilanadi. Shu bilan birga, zamonaviy kasb-hunarga egalik, yuqori texnologiyalarga asoslangan ishlab chiqarish sohaslarida ishlash imkoniyatlari mehnat bozorida raqobatbardoshlikni oshirmoqda. Viloyatda aholining bandlik ko'rsatkichlariga aholi punktlarining geografik joylashuvi va logistika imkoniyatlari ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Hudud markaziy shahardagi yirik sanoat ob'ektlari va qishloqlardagi dehqonchilik hamda boshqa xizmat sohalari o'rtasida bandlikning farqli taqsimlanishiga sabab bo'ladi. Buxoro shahri va boshqa yirik aholi punktlarida xizmat ko'rsatish, savdo, transport va sog'liqni saqlash tizimlarida, ilmiy-tadqiqot muassasalarida, madaniyat va turizm sohaslarida ish bilan band aholi salmog'i yuqori. Qishloq joylarda esa, asosan, dehqonchilik, chorvachilik va an'anaviy kasb-hunar turlari asosiy ish o'rinlari bo'lib kelmoqda. Bu holat, o'z navbatida, hududlar o'rtasida bandlik muammolarida ayrim tafovutlarning paydo bo'lishiga olib kelmoqda.[2]

Hududda bandlik ko'rsatkichlarining o'sishiga amal qilinayotgan investitsiyaviy siyosat ham ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Investitsiyalar natijasida yangi korxonalar, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlari tashkil etilmoqda, natijada, yangi ish o'rinlari paydo bo'lmoqda va aholi bandligi orasidagi muvozanat ta'minlanmoqda. Buxoro viloyatida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyati, asosan xizmat ko'rsatish, savdo, turizm, qurilish va qishloq xo'jaligida keng rivojlangan. Viloyatda investitsion muhitning faolligi yangi texnologiyalar, zamonaviy ishlab chiqarish uskunalari, mahsulotlarni qayta ishlash va eksportga chiqarishda bandlik ko'lamini kengaytirib bormoqda. Aholi bandligi orqali viloyatda ijtimoiy barqarorlik va iqtisodiy o'sish muqarrar ta'minlanmoqda. Mehnat bozorining rivojlanishi, aholi bandligi va iqtisodiy imkoniyatlarning kengayishi turmush darajasining oshishiga olib kelmoqda. Mamlakatimizda bandlik siyosati va u bilan bog'liq mehnatga oid qonun hujjatlari asosida har bir fuqaroga mos ish joyini yaratish, mehnat sharoitlarini yaxshilash, aholini kasb-hunar o'rgatish va qayta tayyorlashning tizimli mexanizmlari yo'lga qo'yilmoqda. Bu jarayonda hududdagi oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalari, kasb-hunar markazlari va zamonaviy innovatsion texnoparklarning o'rni juda katta. Ular nafaqat yangi avlod ishchi kuchlarini yetishtirib beradi, balki, hududning iqtisodiy salohiyatini bir maromda yangilanishini ta'minlaydi.[3]

Buxoroda turizm sohasining rivojlanishi ham bandlik masalasiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Viloyatga kelayotgan mahalliy va xorijiy sayyohlar oqimi natijasida xizmat ko'rsatish, hunarmandchilik, savdo va madaniyat sektorlarida ish o'rni soni ortib bormoqda. Yangi turistik infratuzilmalar, mehmonxonalar, restoran va savdo maskanlari, ekskursiya tashkilotlari ochilishi natijasida minglab aholiga ish o'rinlari yaratilmoqda. Mana shu jarayonlar hudud rivojida, xususan, yoshlar va ayollar

bandligining oshishiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Aholi bandligining yana bir xarakterli belgisi – bu hududlar o'rtasida tabiiy va migratsion harakatlarning faol bo'lishidir. Buxoro viloyatining bir tumani yoki qishlog'idan boshqasiga, ba'zan boshqa viloyatlarga mehnat migratsiyasi mavjud. Bu esa mehnat bozorining muvozanatini saqlash, bo'sh ish o'rinlari va kasb-hunar talabini uyg'unlashtirishga xizmat qiladi. Ko'plab yoshlarga boshqa hududlarda zamonaviy kasblarni o'rganish, amaliy tajribaga ega bo'lish, tadbirkorlik faoliyatini yo'lga qo'yish imkoniyati ochilgan. Viloyatda aholi bandligining iqtisodiy-geografik tahlili natijasida ma'lum bo'ldiki, hudud resurs salohiyati, ijtimoiy-iqtisodiy infratuzilmalarning rivojlanganligi, mahalliy xususiyatlarni inobatga olgan holda olib borilayotgan siyosat va islohotlar natijasida aholining ishga joylashish imkoniyatlari kengaymoqda. Bundan tashqari, yangi sanoat zonalarining ochilishi, kichik va o'rta biznes subyektlari faoliyati, agrar sohadagi innovatsion loyihalar ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish holatining yaxshilanishi bilan ham uzviy bog'liqdir.[4]

Sog'liqni saqlash, ta'lim, madaniyat va sport sohalarida ham yangi ish o'rinlari ochilishi Buxoro viloyatidagi bandlik ko'rsatkichlarining ijobiy o'zgarishlarini ta'minlab bermoqda. Bu esa aholi hayot darajasining oshishi, ijtimoiy xizmatlarning ko'lamini kengaytirish, aholining moddiy va ma'naviy farovonligiga zamin yaratmoqda. Bugungi kunda Buxoro viloyatida zamonaviy axborot texnologiyalari, raqamli iqtisodiyot, startup loyihalar, elektron xizmatlar kiritilishi hisobiga ham ishsizlikni qisqartirish, yangi va sifatli ish o'rinlarini yaratish imkoniyatlari rivojlanmoqda. Iqtisodiy-geografik jihatdan aholi bandligi hamma hududlarda bir xil taqsimlanmagan. Qishloq va shahar aholisi, ayollar va erkaklar, yosh va o'rta avlod vakillari orasida bandlikning o'ziga xos farqlari mavjudligi kuzatiladi. Ayniqsa, so'nggi yillarda qishloq joylarda bandlik muammolarini bartaraf etish uchun turli ustuvor loyihalar joriy qilinmoqda. Qishloq joylarda, asosan, dehqonchilik, bog'dorchilik, parrandachilik, chorvachilik va hunarmandchilik sohalariga urg'u berilmoqda. Yangi kooperativlar, fermer xo'jaliklari tashkil etilishi bandlik ko'lamini kengaytirish uchun muhim poydevor bo'lib xizmat qilmoqda.[5]

Viloyatda bandlikni ta'minlash borasida tumanlar va sektorlararo o'zaro hamkorlik, mahalliy hukumat organlari, biznes subyektlari, fuqarolik jamiyati institutlari va tadbirkorlar o'rtasida yagona tizim shakllanmoqda. Qishloq infratuzilmasini yaxshilash, avtomobil yo'llari, suv inshootlari, elektr energiyasi, gaz tarmoqlarini modernizatsiya qilish aholi bandligining rivojlanishiga zamin yaratayotgan asosiy omillardan hisoblanadi. Hududlarda yangi ijtimoiy loyihalar amalga oshirilishi, zamonaviy savdo majmualari, do'konlar, ishlab chiqarish sexlari ochilishining natijasida yangi doimiy va mavsumiy ish o'rinlari ko'paymoqda. Buxoro viloyatining iqtisodiy geografiyasi, tabiiy resurslari va iqtisodiyot tarmoqlari qanchalik rivojlangan bo'lsa, aholining turmush farovonligi, bandligi va ijtimoiy barqarorligi shunchalik mustahkamlanadi. Mehnat bozori qat'iy talablarni ilgari surmoqda va ushbu sohada ilmiy-tadqiqot va statistika asosidagi monitoring ishlari doimiy olib borilmoqda. O'tish davridagi iqtisodiy muammolar, global ta'sirlar va zamonaviy texnologiyalar bandlik tizimida muayyan o'zgarishlarni yuzaga chiqarsa-da, bu holat Buxoro viloyati aholisining yangi sharoitga moslashishi, kasb-hunar o'rganishi va iqtisodiyotga faol integratsiyalashuviga turtki bo'layapti.

Xulosa: Yuqoridagi iqtisodiy-geografik tahlil natijasida Buxoro viloyatida aholi bandligi sohasida sezilarli o'zgarishlar va rivojlanishlar mavjudligi ko'rinadi. Hudud resurslarining oqilona va samarali ishlatilishi, yangi ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish tarmoqlarining tashkil qilinishi, demografik omillar, ya'ni yosh, kasb va jinsiy tarkibning ahamiyatli roli, ichki va tashqi migratsiya, investitsion muhit, turizm sohasining rivojlanishi aholi bandligining yaxshilanishiga xizmat qilmoqda. Shuningdek, viloyatda yangi ish o'rinlari qurilishi, zamonaviy infratuzilmasining rivojlanishi, kasb-hunar o'qitish tizimining isloh qilinishi va aholining ijtimoiy-iqtisodiy muhofazasi uchun amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar natijasida aholi bandligi va turmush farovonligining oshishiga erishilmoqda. Shu boisdan, Buxoro viloyati misolida aholi bandligining iqtisodiy-geografik tahlili nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ega bo'lib, hududni kelgusida rivojlantirish uchun zarur strategik yo'nalishlarni belgilab beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Islomov, T. R. (2019). "Bandlikni ta'minlashning iqtisodiy va ijtimoiy muammolari". O'zbekiston ijtimoiy-iqtisodiy tadqiqotlar jurnali, 7(3), 95-102.
2. Rasulov, D. A. (2019). "Aholining bandlik darajasini oshirishda hududiy omillarning roli". Iqtisodiyot va Innovatsion Texnologiyalar, 3(4), 73-79.
3. Toshpo'latov, S. T. (2018). "Mehnat bozorini rivojlantirishning hududiy xususiyatlari". O'zbekiston Iqtisodiy Axborotnoma, 2(2), 55-61.
4. Obidova, M. T. (2021). "Qishloq joylarda aholi bandligini ta'minlashda zamonaviy yondashuvlar". Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti, 4(1), 110-116.
5. Mamatqulov, A. S. (2020). "Hududlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini mehnat resurslari bilan ta'minlash masalalari". Geografiya va tabiiy resurslar, 2(3), 33-39.
6. Normurodov, B. Y. (2017). "Aholi bandligi va uning geografik xususiyatlari". Fan va Taraqqiyot, 5(2), 78-84.